

ABDULLA QODIRIYNING OBRAZ YARATISH MAHORATI

*Ko'charova Dildora Karim qizi**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti**Boshlang'ich ta'lim va sport
tarbiyaviy ishi yo'nalishi talabasi,**Ko'chkinova Mahliyo**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti**Boshlang'ich ta'lim va sport
tarbiyaviy ishi yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada mohir so'z san'atkori Abdulla Qodiriyning timsollarni tasvirlash mahorati haqida fikr yuritildi. Adibning "Mehrobdan chayon" romanidagi ayrim qahramonlarni adib qanday usullar orqali tasvirlab borishi ko'rsatib o'tildi.

Kalit so'zlar: Timsol, metafora, sifatlash, konflikt, davr, Ra'no, Anvar, Solih maxdum, "chayon".

"Mehrobdan chayon" romanining bosh qahramonlari Anvar va Ra'nolardir. Ular romanda adolat, erk, sof sevgi uchun kurashuvchi, razolatga qarshi boruvchi kuch sifatida tasvirlanadi va Solih maxdum, Abdurahmon domla singari ruhoniylarga, Xudoyorxon singari zolim mustabidlarga qarshi qo'yiladi. Bu esa asarda antiklerikal va antifeodal mavzuning pishiq ishlanganidan dalolat beradi. Atoqli san'atkor o'z romanida ko'plab hodisalarni, tarixiy voqealarni bir o'q atrofida uyushtirish – yaxlit badiiy shakl yaratish uchun Solih maxdumning oilasi misolidan ustalik bilan foydalangan. Ushbu syujet shakliga Solih maxdumning oilasi asos bo'lib, bu voqeadagi qahramonlarning ruhiy kechinmalari esa adibning o'z kechinmalari, ma'naviy boyligi bilan bog'liqdir.

Romanning bosh qahramoni Anvar mehnatkash faqir bir oilada dunyoga kelganlarning biri. Salim bo'yoqchining kutilmagan bu yangi "mehmoni" "...oxorlik yangi yo'rgak ko'rmaganidek og'alaridan birining eski beshigiga to'qqizinchi kun belandi emas, tiqildi". Anvarning ota-onalari hayot zahmatlariga bardosh berolmay bevaqt vafot etgach, u bolalik chog'larini opasi va pochchasining qaramog'ida, so'ngra domla maxdumlar oilasida "yetimona boshini quyi solgan holda" o'tkazadi. U zehni va zakovatining o'tkirligi sababli, o'z davrining haqiqiy bilimdoni bo'lganligi uchungina xon o'rdasining mirzosi darajasigacha ko'tariladi.

Adibning yana bir betakror mahorati shundaki, u qahramonlarni boshqalar nutqi vositasida tasvirlaydi. U Anvarni Nozik nutqi orqali quyidagicha ifodalaydi:

– *Shunday, Gulshan opa, yo'ldan bizga bir yigit hamroh bo'ldi. O'zi qanday yigit deb so'ra: surma qo'yg'ayndek ohu ko'zi bor, qizil olmadek tarang yuzi bor, endi chiqib kelgan ko'k maysa mo'ylabi, Roziya xonimnikidan ham nafisroq qalam qoshi... Ustiga kiygan beqasam to'ni o'ziga shunday yarashqanki, biz qizlar ixtiyorsiz unga qarashdiq; a, shundaymi, Tuhfa? (144-b.)*

Ko‘rinadiki, Anvar tasvirida o‘xshatish va sifatlashlardan mahorat bilan foydalanilgan hamda ifodalarni ta‘sirchan chiqishiga erishilgan.

Albatta, Abdulla Qodiriy so‘z vositasida badiiy portret chizish bobida ham maktab yaratgan adib. U bu o‘rinda ham o‘xshatish, metafora va boshqa tasvir vositalaridan mohirlik bilan foydalangan.

“Chayonlar” tinch yotmaydilar. Ularning ikkinchi bir hiylasi natijasida sodiq do‘st Sultonali mirzo Anvarning “gunohlari” uchun “barimta” ushlanadi va o‘lim jazosiga hukm qilinadi. Bunday nohaqlikka chiday olmagan sof vijdonli Anvar o‘rdaga o‘zi keladi va xon bilan yuzma-yuz to‘qnashadi. *“Raqibni bu qadar jasoratda ko‘rgan Xudoyorning, – deb yozadi Abdulla Qodiriy, – kiprik ostlari uchib, soqol tuklari silkindi va bir oz so‘z topolmagandek tamshanib turdi”* (239bet).

Tasvirda qo‘llangan fe‘llar Xudoyorxon ruhiy holatini o‘ta ta‘sirchan ifodalashga yo‘naltirilgan.

“Mehrobdan chayon” romanida Ra‘no obrazi ham yorqin bo‘yoqlarda tasvirlangan.

“Mehrobdan chayon”da muallif badiiy niyatlarini ifoda etuvchi yirik figuralarning biri – maxdumning qizi Ra‘nodir. Ra‘no romanga tayyor xarakter sifatida kirmay, balki u dinamik o‘sib boruvchi obraz bo‘lib gavdalanadi.

A.Qodiriy Ra‘no xarakterini katta muhabbat bilan, oldingi romanida ko‘rganimizdek, Sharq xotin-qizlariga nisbatan bo‘lgan chuqur samimiyat bilan yaratadi. Ra‘no *“she‘riy bir husn”* egasi bo‘lishi bilan bir vaqtda *“fazl va zakovatda”* ham yetuk inson go‘zalligining timsoli. Yozuvchi Ra‘noning ma‘naviy dunyosini, shuningdek, uning tashqi qiyofasini o‘quvchiga tanishtirar ekan, realistik tasvir vositalaridan, ayni vaqtda, romantik bo‘yoqlardan keng foydalanadi¹. Bu Ra‘no tasviriga doir o‘rinlarning lisoniy tahlilida ham yorqin kuzatiladi.

Ra‘no portreti ham uslub jihatidan mukammal va betakror:

Bizning o‘zbeklarda, ayniqsa Qo‘qong‘a maxsus bir tus, sariqqa moyil bir tus bor. Lekin bu tusni kesdirib sariq deb bo‘lmaydir. Chunki biz og‘riq kesdirib sariq deb bo‘lmadir. Chunki biz og‘riq kishining tusini sariq deymiz. Zarcha, za‘far tuslari han bunga dag‘alliq qiladirlar. Ta‘birimiz qo‘pol tushmasa, bu go‘zal qiz, och ra‘no gulining tusida tuklarga ham haligi tusning ta‘siri bo‘ladir. Ra‘noning sochi gungurt-qora, ya‘ni quyoshsiz joylarda qora ko‘rinsa ham quyoshda bir oz sarg‘ish bo‘lib ko‘rinar edi. Shunga o‘xshash Ra‘noning ko‘zida ham buning asari ko‘ruladir: mudavvarga moyilroq jodu ko‘zi kishiga qattiq qarag‘anda qoraliqudan boshqacha yana bir turluk qizg‘ish nur sochar edi. Qoshi tutash kabi ko‘rinsa ham ko‘ndalang yotqan ikki qilich orasini nafis bir quyulib ko‘tarilish ajratib turar edi. Burni hech bir munaqqidg‘a berishmaslik mutanosib, har zamon uyalish tabassumiga hozir turg‘an nafis irinlarining yuqorig‘i qismida sezilar-sezilmas tuklar ko‘kargan edi. Yuzi cho‘ziq ham emas, oy kulcha ham deb bo‘lmas, kishiga kulib qarag‘anda qizil olma ostlarida ikkita zamma ravishlik shakl hosil bo‘lar, go‘yo bizga chin ra‘no guli ochilg‘an holatda ko‘rinar edi. Sochlari juda quyuyq,

¹ Мирзаев И. Абдулла Қодирий. – Тошкент: Фан, 1975. – Б.47.

sanoqsiz kokillar Ra'noning orqa, o'nginni tutib yotar, qaddi uzunliq bilan qisqaliqning o'rtasi, do'ndiq barmoqlarining jimjilog'ida xina gullari, harholda bu qiz yolg'iz Qo'qonning'ina emas, umuman Farg'onaning kuylariga qo'shulib maxtaladirg'an go'zallaridan edi. (22-23-b.)

“...Ra'noning ismi – jismiga, yoxud husniga juda muvofiq tushkan edi. Men rassom emasman. Agar menda shu san'at bo'lg'anda edi, so'z bilan biljirab o'lturmas, shu o'rinda sizga Ra'noning rasmini tortib ko'rsatar, qo'yar, faqat menga Ra'no gulining suvigina ko'proq bo'lar edi”. (22-b.)

Ra'no gulining o'zi qanday bo'ladi? Atirguldoshlar oilasiga mansub bu gulning yaprog'i silliq, taramligi yumshoq va nozikligining insonga, aynan yosh va navqiron jonli gulga, qiz husniga ko'chirilishining o'zi zavqli².

Demak, Ra'no poetonimi ham asarda o'ziga xos badiiy-uslubiy mohiyatga ega. Ra'no antroponimiga gulning ifodalovchi ra'no so'zi lug'aviy asos bo'lgan. Ayrim tilshunoslar fikricha, Ra'no ismi Ra'noning ana shu gul kabi go'zal ekanligiga ishora qilish vazifasini bajargan³.

Romanda bir-biriga qarama-qarshi kuchlar – ikki dunyo kishilari mavjud. Bulardan biri – o'z xohishi yo'lida har qanday razillikdan qaytmaydigan Xudoyorxon, beklar, boylar, ulamolar bo'lsa, ikkinchisi, shu qora kuchlarga qarshi mehnatkash xalqning yuksak fazilatlarini o'zida mujassamlashtirgan Anvar va uning safdoshlaridir⁴.

Romanda “zulm tig'ini kambag'allar qoni bilan sarbast qilg'on” zolim Xudoyorxon, nopok va razil shaxs Abdurahmon, vijdonini pulga sotishdan qaytmaydigan, xasislarning xasisi Solih maxdum obrazlari ham jonli va to'laqonli bo'lib chiqqan⁵.

A.Qodiriy mazkur romanida O'rta Osiyo xalqlari tarixiy taraqqiyotiga katta to'siq bo'lib kelgan, fan va madaniyatning ashaddiy dushmanlari bo'lgan islom dini homiylarini fosh etadi, Xudoyorxonning maishiy buzuqligida, xalqqa o'tkazgan zulmida ulamolarning hal qiluvchi rol o'ynaganligini badiiy umumlashmalar orqali ko'rsatadi. Yozuvchi ta'biri bilan aytganimizda: “Xudoyorxonning bu yo'ldagi birinchi istinodgohi bo'lgan ulamolar, ularning ichki-tashqi ahvoli, axloqi, madrasa va oila hayoti, ulamoda insoniy his bitganligi...”ni badiiy tasvirlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзаев И. Абдулла Қодирий. – Тошкент: Фан, 1975
2. Лутфиддинова Х. Гулларнинг Раъноси. – Тошкент: Ўзбекистон, 1997
3. Худойберганава Д., Андиниязова Д. Ўзбек тили поэтонимларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Turon zamin ziyo, 2016
4. Ўринбоев Б., Қўнғуров Р., Лапасов Ж. Бадий текстнинг лингвистик таҳлили. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990

² Лутфиддинова Х. Гулларнинг Раъноси. – Тошкент: Ўзбекистон, 1997. – Б. 9.

³ Худойберганава Д., Андиниязова Д. Ўзбек тили поэтонимларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Turon zamin ziyo, 2016. – Б. 84.

⁴ Ўринбоев Б., Қўнғуров Р., Лапасов Ж. Бадий текстнинг лингвистик таҳлили. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990. – Б. 124.

⁵ Мирзаев С. Ўзбек романчилиги. – Самарқанд, 1998. – Б. 51.

5. Мирзаев С. Ўзбек романчилиги. – Самарқанд, 1998